

ПРОБЛЕМА КУЛЬТУРИ ТА МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ФІЛОСОФО-СОЦІОЛОГІЧНОМУ АСПЕКТІ

Н.В.Захарчук

викладач кафедри іноземних мов і прикладної лінгвістики

Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету

У статті розглядається проблема взаємодії представників різних країн та культур. Проаналізовано класифікації культур Е.Холла, Т.Г.Грушевицької. Висвітлено проблеми міжкультурної комунікації в філософському та соціологічному аспектах.

Ключові слова: взаємодія культур, міжкультурна комунікація, теорія комунікативної дії.

На сучасному етапі Україна посідає не надто привабливе місце у світовому інформаційному просторі. Про нашу країну мало знають представники з інших країн. А подекуди, їхні знання і, відповідно, уявлення є помилковими. Україна працює над створенням власного іміджу, відмінного від того, котрий існував раніше, над інтеграцією в Європейський простір задля створення кращих можливостей у різних сферах діяльності. Розширення взаємодії країн, народів, етносів, культур піднімає питання про культурну самобутність і культурні відмінності. Зі збільшенням міждержавних та міжкультурних взаємодій зростає значення та роль уміння визначати культурні особливості народів, поважати їх та певним чином знаходити "спільну мову".

Тому метою даної статті є дослідження феномену взаємодії культур і, як результат, виникнення міжкультурної комунікації, аналіз філософського та соціологічного аспектів цієї проблеми.

Все, що створено людиною або має до неї відношення, є частиною культури. Комунікація і спілкування виступають важливою частиною людського життя, а тому і частиною культури. Відомий американський спеціаліст по міжкультурній комунікації Е.Холл стверджує, що культура – це комунікація, а комунікація – це культура. Спираючись на таке твердження, багато західних вчених символічно зображують культуру у вигляді айсбергу, в основі якого лежать культурні цінності та норми, а його вершиною є індивідуальна поведінка людини, котра обумовлюється ними і проявляється насамперед у спілкуванні з іншими людьми [2].

Інший американський дослідник О.Тейлор підтримує цю думку. В своїй книзі "Міжкультурна комунікація: важливий вимір ефективної освіти" він стверджує, що комунікація – це породження культури. Спосіб, за допомогою якого люди спілкуються,

обумовлений їхньою культурою. Людина може знати більше однієї культури, бути експертом з декількох культур, але беззаперечним буде одне: комунікація – це продукт і витвір культури [11].

Численні дослідження проблеми взаємодії культур свідчать про те, що досягнення позитивних результатів залежить від здатності учасників спілкування розуміти один одного, а на це впливає багато факторів, серед яких Грушевицька Т.Г., Попков В.Д. та Садохін А.П. виділяють етнічну культуру кожного із співрозмовників, психологію народів, культурні цінності, які панують в тій чи іншій державі. Ці взаємовідносини різних культур отримали назву "міжкультурна комунікація" (обмін між двома і більше культурами та продуктами їх діяльності, що здійснюється в різних формах) [2].

Проблема міжкультурної комунікації важлива у багатьох сферах людської діяльності, але за останні десятиліття особливо гостро вона постає у сферах екології, економіки та міжнародної політики.

В першу чергу, говорячи про міжкультурну комунікацію, багато вчених виходить із поєднання двох понять "культура" та "комунікація" (Грушевицька Т.Г., Попков В.Д., Садохін А.П., Тер-Мінасова С.Г., Гудикунсг У.Б., Самовар Л., Портер Р.) [2; 4; 11].

При цьому Тер-Мінасова Т.Г. наголошує, що здатність до розвитку комунікативної компетенції характерна для всіх представників *Homo sapiens*, але конкретна реалізація цієї здатності культурно обумовлена. Крім того, ця здатність зазнає впливу і самого індивідуального досвіду людини, тому часто цей досвід перешкоджає взаєморозумінню людей спільної культури і мови, не кажучи вже про представників різних культур [3].

Нішіда Т. виділяє три напрями у вивченні комунікації і культури: а) традиційний підхід, де міжкультурна комунікація розглядається як соціальна наука з переважно кількісною мето-

дикою досліджень; б) інтерпретативний підхід (етнографія) і якісний метод аналізу; в) критичний підхід (роль контексту, історії, зміна комунікантів). Кожен підхід має свої сильні і слабкі сторони. Автор виділяє ще один, діалектичний підхід з наступними характеристиками: діалектика культури й індивіда, діалектика особи і контексту, діалектика відмінностей і схожості, діалектика статичності і динаміки, діалектика історизму і теперішнього-минулого-майбутнього, діалектика переваг-недоліків [4].

Дослідження світу спілкування показує, що і відношення між культурами можуть бути різними: а) утилітарне ставлення однієї культури до іншої; б) неприйняття однієї культури іншою; в) взаємодія, взаємозбагачення, тобто відношення культур між собою як рівноцінними суб'єктами. Якраз третій тип відношень, для якого характерне ставлення культури до культури як до рівноправної, рівноцінної, попри її відмінності, несхожості та унікальності, визначається як міжкультурний діалог [7].

Цю думку підтримує В.С.Біблер, наголошуючи, що культура – це "втягування" всіх минулих і майбутніх культур в єдину цивілізаційну драбину, зрозуміти її можна в її всезагальності, як безкінечний світ можливостей. Діалог культур актуалізує всезагальний зміст самого феномена "культура". В сучасному трактуванні діалогова сутність культури чітко простежується та актуалізується: культура є форма спілкування (діалогу) культур; культура є там, де є дві культури; культура – це граничність культур, момент взаємопочинання і взаємостановлення як культури [7].

Розвиваючи свої ідеї про взаємозв'язок культури і комунікації, Е.Холл прийшов до висновку про необхідність навчання культурі. Він стверджував, що "...люди повинні навчатись переходити за межі культури і адаптувати її до епохи та до свого власного біологічного організму" [10], тобто людині необхідний досвід інших культур так само, як кожна культура "для того, щоб вижити, потребує взаємодії з іншими культурами" [10]. Е.Холл першим запропонував зробити проблему міжкультурної комунікації не тільки предметом наукових досліджень, але й окремою навчальною дисципліною.

Варта уваги і теорія Е.Холла про високо і низько контекстуалізовані культури. За Е.Холлом основна відмінність між цими культурами полягає в тому, що представникам першої при комунікації не потрібно давати багато фонові інформації, оскільки співрозмовник вже обізнаний з предметом розмови, тобто "контекстуалізований". У

низькоконтекстуалізованій комунікації все відбувається навпаки: для успішного спілкування потрібно ознайомити співрозмовника з темою розмови [10].

Спілкування між представниками різних культур може бути ускладнене і тим, що між культурами існують певні відмінності у використанні засобів комунікації. Тому багато науковців поділяють культури на індивідуалістичні та колективістські. Прикладом перших може бути американська культура, оскільки її представники велику увагу приділяють змісту повідомлення, а не способу, тобто головним виступає контекст. Для таких культур характерним є когнітивний стиль обміну інформацією: вимоги висуваються до точності використання понять, логіки висловлювання. Представники ж колективістських культур, крім контексту повідомлення, значну роль відводять співрозмовнику та ситуації спілкування, це переносить важливість на форму повідомлення, тобто замість "що" наголошується "як" [2].

Проблема комунікації стала від кінця 70-х років своєрідною точкою перетину кількох ліній розвитку філософської думки, що йшли від різних джерел – від екзистенційної традиції, психоаналізу, неопротестантизму, структуралізму, лінгвістичної філософії та від неомарксизму, репрезентованого передусім філософами Франкфуртської школи [5]. Поняття комунікації у філософії дало можливість по-новому подивитись на проблеми осягнення людини і її співіснування з іншими людьми.

Значно зріс інтерес філософів до дослідження мови "як універсального механізму здійснення людського буття", як "домівки буття" (М. Хайдеггер). Тому не дивно, що в другій половині ХХ століття у філософії відбувся методологічний переворот від "філософії свідомості" до "філософії комунікації" [5].

Філософія прагне застосувати головні ідеї комунікативної теорії в аналізі сфери практичного розуму, етики, у дослідженні інших вимірів людського буття, зокрема способів організації соціального життя або тих чи інших форм соціальної інтеграції. Згідно з комунікативною теорією, по-новому постає проблема значущості міжособистісних зв'язків і міжособистісних комунікацій у контексті формування простору соціальної взаємодії [6].

Комунікативна філософія насамперед досліджує умови успішного співіснування та співбуття людей. Про це свідчать проблеми, котрі вивчають відомі філософи. Французькі філософи (М.Фуко, Р.Барт, Ж.Дерріда) зосередилися передусім на викритті чинників, які

перешкоджають здійсненню вільної комунікації між людьми. В Німеччині головна увага звертається на розробку моделей соціального життя, що стверджується на засадах змістовно наповненої комунікації, здійснюваної у просторі свободи й відповідальності (Ю.Хабермас, К.О.Апель, В.Хьосле) [5].

К.О. Апель сформулював вимоги "комунікативного" (інколи можна зустріти "лінгвістичного") повороту філософії. Сучасна філософія, з його точки зору, пов'язана з проблематикою мови, її роллю у визначенні та формулюванні пізнання взагалі.

Цікавим також є підхід Ю.Хабермаса до аналізу суспільства. Філософ пропонує теоретичну модель суспільства, що базується на теорії комунікативної дії. За допомогою цієї теорії він намагається обґрунтувати теорію раціоналізації суспільства. Комунікативна дія в нього виступає важливим засобом координації різних видів діяльності і взаємозв'язку людей у рамках соціального цілого. Філософ наголошує, що "теорія комунікативної дії має вивільнити потенціал здорового глузду, вже закладений у самій повсякденній комунікативній практиці..." [5; 6].

Поняття комунікації важливе місце займає також і в філософії К.Ясперса. Він вважав, що комунікація притаманна кожній людині, оскільки кожен хоче висловитися і бути почутим, особливо філософ, тому справжньою філософією є така філософська система, котра є найбільш комунікативною. Комунікація є універсальною умовою існування людини, оскільки без комунікації не може бути свободи. К.Ясперс підкреслював, що комунікація – це не просто спілкування, в якому людина грає певні соціальні ролі, але в екзистенціальній комунікації відображається сутність самого "актора" [5].

Велику цінність для проблеми комунікації, а зокрема і міжкультурної комунікації, становлять дослідження російського філософа М.Бахтіна. Він дотримується думки, що вивчення мови лише з боку мовця без необхідного співвідношення з іншими учасниками спілкування давало б невірне уявлення про сам процес спілкування. М.Бахтін вводить в акт мовлення слухача, тим самим підкреслюючи, що слово є "продуктом взаємовідносин мовця та слухача". Тобто ключовою категорією для філософії М.Бахтіна стає особистість співрозмовника [1].

Поняття "міжкультурна комунікація", "культура міжнародного спілкування", "міжетнічна культурна комунікація" у суспільствознавчій літературі почали вживатись з початку 80-х років ХХ століття. Проблеми міжнародного спілкування, типологія такого спілкування, взаємозалежність культури і спілкування, взаємодія різних культур досліджувались у роботах багатьох вчених: Гасанова Н.Н., Дробіжевої Л.М., Конецької В., Єрасова Б.С.

Так, Дробіжева Л.М. аналізує роль соціально-психологічних аспектів міжнародного спілкування, розглядає структуру спілкування загалом. В роботах Бурмістрової Т.Ю. і Дмитрієва С.А. розкривається процес формування і функціонування культури міжнародного спілкування в різних сферах суспільного життя. В дослідженнях проблеми міжнародного спілкування важливе місце займають етнологічні теорії Арутюнова С.А., Баграмова Е.А., Бромлея Ю.В., Гумільова Л.Н.

Важливими є розробки проведені Конецькою В. в сфері соціології комунікації, особливо дослідження проблеми функціональних особливостей спілкування представників різних соціальних груп, в тому числі і на міжкультурному рівні, їх взаємодії, взаємозалежності комунікації та соціологічних категорій [3].

На проблемі міжетнічної культурної комунікації акцентує свою увагу український соціолог Слющинський Б.В., стверджуючи, що міжетнічні культурні комунікації сьогодні – це трансляція культурних цінностей через безпосереднє спілкування людей [8], а тому є важливою при міжкультурній комунікації.

Тобто, можемо побачити, що за останні десятиліття, завдяки розширенню взаємодії різних країн, у філософії та соціології окреслився досить важливий напрям досліджень, що пов'язані з комунікацією представників інших народів та впливом їх культур. Коли мова йде про комунікацію, особливо міжкультурну, провести межу між філософськими та соціологічними дослідженнями буває дуже важко. Ті та інші мають справу зі складними категоріями, котрі виникають в процесі комунікації або передаються з її допомогою, – цінностями, мотивами, стереотипами і забобонами.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Викторова Л.Г.* Диалоговая концепция культуры М.М.Бахтина – В.С.Библера. – Саранск, 1992. – С. 1-4.
2. *Грушевицкая Т.Г., Попков В.Д., Садохин А.П.* Основы межкультурной коммуникации: Учеб. для вузов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 352 с.
3. Конечкая В. Социология коммуникации. – http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/Koneck/intro
4. *Мишланова С.Л., Пермякова Т.М.* Межкультурная парадигма и перспективы межкультурной коммуникации. – http://www.russcomm.ru/rca_biblio/m/mishlanova-permyakova.shtml
5. *Нестеренко В.Г.* Вступ до філософії: Онтологія людини. – <http://thales.iatp.org.ua/>
6. *Петрук Н.К.* Організація як суспільний феномен: засади соціально-філософського аналізу // Мультиверсум: Філософський альманах. – 2004. – № 43. – С. 45-50.
7. *Скубішевська Т.С.* Роль мовних стратегій у міжкультурній комунікації // Мультиверсум: Філософський альманах. – 2004. – № 43. – С. 57-64.
8. *Слющинський Б.В.* Міжетнічні культурні комунікації як фактор побудови громадянського суспільства в сучасній Україні. – www.edportal.org.ua/books/Conference_2005/Slyushchiskiy
9. *Тер-Минасова С.Г.* Язык и межкультурная коммуникация. – М.: Логос, 2000. – 234 с.
10. *Эдвард Холл* – великий дедушка НЛП. – <http://www.timesaver.ru/articles>
11. *Orlando L. Taylor.* Cross-Cultural Communication: An Essential Dimension of Effective Education. Revised and reprinted, 1990.

Стаття надійшла до редакції 10.11.2008 р.

